

INSTITUTIONEN FÖR SPRÅK OCH LITTERATUR

Hålla huvudet kallt

Bildspråk och kulturella aspekter i ryska och svenska idiom

Martina Brithell

Fördjupningskurs, Självständigt arbete, Kurskod RY1339, 15 hp
Ämne: Ryska, Grundnivå
Vårterminen 2020
Handledare: Thomas Rosén
Examinator: Svetlana Polsky

Sammandrag

Syftet med uppsatsen var att utforska, beskriva och analysera idiom som innehåller *huvud* i ryska och svenska utifrån deras bildspråk och kulturella aspekter. Idiomerna definierades utifrån egenskaperna hög grad av idiomacitet, semantisk-syntaktisk stabilitet och att de var lexikaliserade. Urvalet bestod av 112 stycken ryska samt 62 stycken svenska idiom tagna från från ordböcker i ryska och svenska. Endast idiom med bildlig betydelse ingick i studien. Jag har använt mig av Konventionell figurativ språketeori där grunden är att bilden bakom uttryck förmedlar kognitiv, etymologisk och framförallt kulturell kunskap. I resultatet presenterades uttrycken i de tematiska grupperna mental/ fysisk aktivitet som bestod av mer än hälften av idiomerna i båda språken följt av mellanmänniska relationer, känslor samt den minsta gruppen omvärldsfaktorer. Jag urskiljde även kulturella aspekter i idiomerna utifrån om de innehöll och förmedlade social interaktion och beteendemönster, materiella eller fysiska delar i omgivningen, kulturella symboler eller var citat från olika textkällor. Resultatet visade på att det fanns relativt lika uttryck i ryskan och svenskan. Det gick även att se vissa kulturella aspekter i några av uttrycken. I resultatet påträffades även några uttryck tagna från Bibeln och latinet. Analysen försvårades av att framför allt de svenska ordböckerna var ofullständiga.

Nyckelord: fraseologiska enheter, idiom, kroppsdelsideom, somatisk fraseologi, fasta fraser, lexikaliserade fraser

Innehållsförteckning

1	Introduktion	4
2	Syfte	5
3	Begrepp, utgångspunkter och teori om idiom	5
3.1	Fraseologi och idiom	5
3.1.1	Somatisk fraseologi	7
3.2	Konventionell figurativ språkteori	8
4	Metod	9
4.1	Material och urval	9
4.2	Tillvägagångssätt	10
5	Tidigare forskning om idiom	11
6	Resultat	12
6.1	Presentation av tematiska grupper	12
6.2	Presentation utifrån kulturella aspekter	14
6.2.1	Social interaktion och beteenden	14
6.2.2	Materiella eller fysiska delar i omgivningen	18
6.2.3	Citat från textkällor	20
6.2.4	Kulturella symboler	22
7	Diskussion	24
8	Slutsats	26
	Referenser	28
	BILAGA: Indelning av idiomerna i tematiska grupper	31

1 Introduktion

I mina studier i ryska språket har jag ofta stött på uttryck där det går att förstå orden som ingår men inte vad de egentligen betyder. Exempelvis kan uttrycket *lapšu na uši vešat*¹ (ordagrannt översatt: hänga nudlar på öronen)² det vill säga avsiktligt vilseleda, lura eller ljuga (Kurilova, 2009) vid första anblicken verka underligt för någon som inte har ryska som modersmål. I det egna språket, i mitt fall svenska, tas däremot uttryck som *få hjärtat i halsgropen* det vill säga bli mycket rädd, ofta för givet. Sådana här uttryck kallas för idiom. Idiom finns i alla språk, förekommer i alla slags texter, är speciellt vanligt i talspråk och gör språket mer färgstarkt, berikande, uttryckskraftigt och flytande (Dobrovol'skij & Piirainen, 2005: 10; Ingo, 1991: 209; Niemi, 2004:246). Idiom är ofta rotade i samhälles verklighet och har både i svenskan och ryskan ursprung i Bibeln, grekisk och romersk mytologi, eller är helt eller delvist lån från latinska, grekiska, arabiska, tyska eller andra språk (Dobrovol'skij & Piirainen, 2005: 230-232; Helsing, Hellqvist & Hallengren, 2003; Lubensky, 1995). Idiom är ofta det svåraste i ett språk att få grepp om eftersom de sällan finns nedtecknade i vanliga ordböcker eller läroböcker. De vållar ofta problem vid översättning mellan olika språk då en ordagrann översättning gör att kraften i betydelsen förloras och översättningen känns tafatt och onaturlig (Ingo, 1991: 209; Niemi, 2004: 246).

Dobrovol'skij och Piirainen menar att idiomordböcker bör bidra till att undvika feltolkningar och ge tillräckligt med information om idiomerna (Dobrovol'skij & Piirainen, 2005: 19, 355-356). Idag närmar sig kulturer och språk varandra mycket mer än tidigare på flera områden. För att få en bättre förståelse om mentaliteten och kulturen hos ett folk och för att kunna uttrycka sig på ett mer nyanserat och rikare sätt är studier om idiom viktigt (Bljum, 2000; Gorodeckaja, 2007).

¹ Vetenskaplig translitterering av de kyrilliska bokstäverna kommer att användas genom hela uppsatsen.

² Jag har översatt de ryska idiomerna inom parentes så ordagrannt som möjligt samtidigt som det ska kunna gå att förstå uttryckens bokstavliga betydelse. Både de ryska och de svenska idiomerna ges en förklaring av den faktiska betydelsen direkt efteråt. Idiomerna kommer genom hela uppsatsen presenteras på detta sätt.

2 Syfte

Syftet med denna uppsats är att inom ramen för dess omfattning utforska, beskriva och analysera idiom som innehåller substantivet *huvud* i ryskan och svenskan.

Jag kommer att belysa frågorna:

- Vad vill idiomerna uttrycka i ryskan respektive svenskan och vilka bilder används?
- Finns det några kulturella aspekter som ligger bakom bildspråket i idiomerna?
- Vad är det som sammanfaller respektive inte sammanfaller i språken?

3 Begrepp, utgångspunkter och teori om idiom

3.1 Fraseologi och idiom

Idiom räknas inom språkvetenskapen till fraseologin som fokuserar på fasta fraser det vill säga fraser där orden som ingår bildar en helhet som utgör en betydelse. Det är inte helt lätt att förklara själva begreppet idiom och det finns heller ingen internationell entydig eller fastställd definition. I Sverige saknas även en enhetlig terminologi av fasta fraser vilket finns i språk som ryska, tyska och spanska (Malmqvist, 2010: 176; Malmqvist & Skog-Södersved, 2007: 317-318; Sköldberg, 2004: 7, 9). I bland annat svensk och engelsk forskning har *idiom* ofta används som en paraplyterm för alla typer av fasta fraser medan istället termen *fraseologismer* är vanlig i rysk och tysk forskning (Dobrovol'skij & Piirainen, 2005: 30; Sköldberg, 2004: 20).

Vinograd (1972) har gjort en definition på fraseologismer (eller idiom) utifrån hur ”bunden” förbindelsen är. Han delar in dem i tre grupper: (1) *Fraseologisk fusion* där orden i uttrycket inte går att sära på utan att betydelsen förändras. Uttryckets betydelse kan inte alls härledas till ordens ordagranna betydelse, exempel *sobaku s"el na čëm-to* (jag åt en hund på något) med betydelsen vara mästare på något eller få en stor vana för något. (2) *Fraseologisk enhet* där uttryckets betydelse

kan härledas till dess bildspråk och där vissa ord kan bytas ut utan att den bildliga betydelsen går förlorad, exempel *pervyj blin komom* (den första pannkakan är som en klump) det vill säga en ny sak börjar oftast med misslyckande. (3) *Fraseologisk kombination* där uttrycket ofta består av två ord där det ena av orden ses som bildlig men inte det andra. Det ord som inte är bildligt går att byta ut till en begränsat antal andra ord samtidigt som den semantiska innebörden av det bildliga ordet behålls. Exempel på detta är det ryska uttrycken *besprobudnyj son* (ouppvaknad sömn) det vill säga sova mycket djupt respektive *besprobudnoe p'janstvo* (ouppvaknat supande) det vill säga ett kraftigt, ohämmat, oförbätterligt supande. Ordet *besprobudnyj* som ordagrant betyder "ouppvaknande" förekommer endast tillsammans med orden *son* (sömn) och *p'janstvo* (supande). *Besprobudnyj* kan inte översättas ordagrant till andra språk utan här måste beaktande tas till vad som egentligen menas (Vinograd, 1972, kap 4).

Dobrovol'skij och Piirainen (2005: 31, 40) definierar fraseologismer (idiom) med att de har en hög grad av idiomacitet, har en semantisk-syntaktisk stabilitet (med viss variation) och att de är lexikaliserade. Idiomacitet innebär i vilken grad det går att härleda betydelsen till de ingående ordens bokstavliga betydelse. Om det inte går att förstå ett uttryck utifrån de ingående ordens grundbetydelse, har det högsta graden av idiomacitet. Med semantisk-syntaktisk stabilitet menas att uttrycket har en fastställd betydelse och är fixerade i sin struktur och att de är lexikaliserade menas att de består av minst två ord och är en del av en mening eller en sats (Dobrovol'skij & Piirainen, 2005: 39-41).

Idiom kan vara figurativa i olika stor grad och kan tolkas både som metaforer och som metonymer. Metaforer beskrivs av Dahlöf (1999) som en jämförelse mellan två olika egenskaper eller omständigheter där kvaliteter från en referent överförs till en annan (Dahlöf, 1999: 152). Samma metaforer kan finnas i flera språk och de kan även vara specifika för en viss kultur. Exempelvis är *upp* ofta en metafor på något bra eller en känsla av lycka och motsatsen *ner* betecknar något dåligt eller att man är ledsen. Dessa två metaforer kan påträffas i många kulturer och kan ses i uttryck som: *det går uppåt* eller *jag känner mig nere*. Vi kan även uppfatta våra kroppar som fysiska behållare där vi har en insida och utsida. Metonymer har i stället en referentiell funktion där en enhet står för en annan. Exempelvis kan *huvud* både ses som en metaforer och en metonym. Uttrycket *ha huvudet fullt av något* är en metafor för att vara uppfylld av något medan uttrycket *vi behöver ett huvud till* är en metonym där huvud refererar till en person (Lakoff & Johnson, 2003: 35-37).

I varje språk innehåller idiom information (som inte uttalas) om djupen i en kulturs folksjäl, dess mentalitet och mångårig historia. För att förstå denna information måste mottagaren ha både språklig och kulturell kunskap som gör det möjligt att förstå dess betydelse (Dobrovol'skij & Piirainen, 2005: 213-215; Gorodeckaja, 2007). Dobrovol'skij och Piirainen (2005) menar att det inte går att studera idiom utan att inkludera kunskap om kulturen. Även Niemi menar att idiom ofta är starkt förknippade med kulturen (Niemi, 2004: 246).

Det finns inga klara gränser mellan idiom och andra grupper av fasta fraser, som exempelvis ordspråk eftersom de också kan vara semantisk-syntaxisk stabila och kan ha en viss grad av idiomacitet. Dobrovol'skij och Piirainen (2005) menar att det istället endast går att skilja idiom från andra typer av fasta fraser genom att idiom har en högre grad av oregelbundenhet mellan relationen av den bokstavliga och den faktiska betydelsen det vill säga hur långt ifrån den bokstavliga betydelsen ligger från den faktiska betydelsen. Ju högre grad av oregelbundenhet desto större anledning att betrakta uttrycket som ett idiom. Ordspråk baseras liksom idiom på semantisk-syntaxisk stabilitet och idiomacitet men ordspråk har däremot enligt Dobrovol'skij och Piirainen en lägre grad av oregelbundenhet. Ordspråk uttrycker även en levnadsvisdom, förser med moralisk hjälp och anpassas inte lika grammatiskt i en mening som idiom gör (Dobrovol'skij & Piirainen, 2005: 41, 49-53; Hallström & Östberg, 1999; Sköldberg, 2004: 33).

3.1.1 Somatisk fraseologi

I somatisk fraseologi studeras idiom som innehåller en kroppsdel, kroppsorgan eller kroppsvätska. Dessa begrepp kallas även somatismer (Krohn, 1994: 20). *Soma* kommer från grekiskan och betyder kropp (Bljum, 2000). Niemi uppskattar att kroppsdelsidiom är den största enskilda grupp av idiom i svenska och är även vanligt förekommande i språk världen över (Niemi, 2004: 249). För att beskriva känslor, tankar, och verkligheten omkring sig har människan sedan forntiden använt det som finns närmast till hands, sina egna kroppsdelar som symboler (Gorodeckaja, 2008; Lakoff, 1987). Kroppsdelar i idiom är på många språk associerade med viss information, aktiviteter och egenskaper (Niemi, 2004: 252). Exempelvis är huvud inte bara den översta delen av kroppen utan även en symbol för förstånd och det instrument som styr förnuftet och tänkandet. Huvudet kan ses som förkroppsligandet av människans själ, makt, styrka och kan även visa på människans karaktär. Handen associeras med praktiskt arbete, aktivitet, hjälp och att ha kontroll och makt över sin omgivning (Dobrovol'skij & Piirainen, 2005: 41-42; Gorodeckaja, 2007; Niemi, 2004: 252; Niemi

et al., 2013: 238). Öga associeras ofta i idiom med uppmärksamhet, hjärta med känslor, mun och tunga med tal och så vidare. En speciell grupp av somatismer är de som verbaliserar kroppsspråket hos människor i mimik och gester exempelvis *rycka på axlarna* och *skaka på huvudet*. Fraser som betecknar en fysisk gest är ofta kulturella (Dobrovolskij & Piirainen, 2005: 99-100, 219-221; Krohn, 1994; Sköldberg, 2004: 33-34). Exempelvis kan i Tyskland gesten att gripa tag om näsan tolkas främst som att ta hand om sina egna angelägenheter. I Sverige förstås däremot motsvarande gest med att något stinker (Krohn, 1994).

3.2 Konventionell figurativ språk teori

Det finns ett flertal kognitiva teorier som tillämpas inom fraseologiforskningen för att analysera idiom. Jag har valt att ta hjälp av en av dessa teorier - *Konventionell figurativ språk teori* (hädanefter KFS) som utgångspunkt för uppsatsen. KFS utvecklades av Dobrovolskij och Piirainen (2005). Ett grundläggande antagande i teorin är att den mentala bakomliggande bilden, det vill säga den ordagranna betydelsen, i ett uttryck bär på och förmedlar både kognitiv, etymologisk och kulturell kunskap. Denna kunskap är mycket viktig i hur vi förstår uttryck som innehåller bildspråk. Med hjälp av olika metalingvistiska metoder kan denna information i olika språk, beskrivas, förklaras och jämföras mellan varandra. Teorin lägger stor vikt vid bildkomponenten i uttrycken och menar att den har både semantiska och pragmatiska egenskaper. Många av de kulturella aspekterna kan i språket ses i uttryck som berör mänskliga relationer, det materiella i kulturen och omgivningen, symboler, citat från andra textkällor exempelvis Bibeln, folktro eller vårt förhistoriska arv. Kulturens roll blir mer tydlig när idiom jämförs mellan olika språk. Detta kan exempelvis ses då idiom till formen förefaller vara lika i de olika språken men där det visar sig att den betydelsemässiga nyansen skiljer sig åt. Dobrovolskij och Piirainen menar att de flesta idiom på något sätt motiveras vilket innebär att idiomets bokstavliga betydelse relateras till och jämförs med den faktiska betydelsen. I idiom med metaforer ligger motivationen till uttrycket som helhet och hela uttrycket tas därför med vid analysen. I idiom med symboler ligger däremot motivationen mer till enskilda ords symboliska betydelse och inte till uttrycket som helhet (Dobrovolskij & Piirainen, 2005: 79-107).

4 Metod

4.1 Material och urval

I uppsatsen har jag valt att jämföra idiom, i ryska och svenska. För att begränsa mig har jag valt att fokusera på idiom som innehåller kroppsdelen *huvud*. Att jag valde idiom med just denna kroppsdelen är för att det är en av de största enskilda grupperna av idiom i både svenska och ryska (hänvisning till Bljum, 2000; Niemi, 2004; Niemis et al., 2013). För att ta fram idiomerna har jag använt mig av ordböcker. Huvudordboken i ryska har varit: *Novyj frazeologičeskij slovar' russkogo jazyka* (2009) som innehåller mer än 8000 fraseologismer (eller idiom). Huvudordboken i svenska har varit *Svensk språkbruk: Ordbok över konstruktioner och fraser* av Svenska språknämnden (2003). Då den ryska ordboken var mer omfattande och därmed innehöll fler idiom som innehåller huvud än den svenska har jag, i det svenska fallet, även gjort en komplettering med ordböckerna *Svenska idiom: 5.000 vardagsuttryck* (2017) som innehåller 5000 idiom samt *Målande uttryck: En liten bok med svenska idiom* (1990) som innehåller 3500 idiom.

Först tog jag ut alla uttryck med *huvud* respektive *golova* som fanns i ordböckerna. I den ryska ordboken presenterades vissa idiom med alternativa ord tillsammans med huvud exempelvis *baška* som i uttrycket *golova/ baška elovaja* (granhuvud/ skalle). Dessa alternativa ord har jag valt att bortse ifrån i framställningen. Jag bortsåg även från negerande former i de fall då det även fanns en icke-negerad form såvida den negerande formen inte ändrade uttryckets semantiska betydelse. Jag har även endast tagit med uttryck där *huvud* står som eget ord och inte ingår i en ordsammansättning som exempelvis *huvudvärk*. Mycket liknande uttryck med samma betydelse förde jag ihop och dessa räknas som ett idiom i statistiken exempelvis *mylit'/ myt' golovu* (tvåla in/ tvätta huvudet) det vill säga starkt skälla ut eller tillrättavisa någon.

Efter genomgången framkom att antal fraser innehållande ordet huvud på ryska var 114 stycken och på svenska 71 stycken. Jag kunde vid genomgången se en skillnad mellan de uttryck som innehöll en bildkomponent och de som innehöll en mycket svag eller ingen bildkomponent och valde att utifrån graden av idiomacitet avgränsa urvalet. Därmed togs uttryck utan någon bakomliggande bildkomponent eller som innehöll en mycket svag bildkomponent bort från urvalet. Det rörde sig om två stycken ryska uttryck (där bortfallet blev 2 %) respektive nio stycken svenska

(där bortfallet blev 13 %). Dessa utgjorde i ryskans fall *s nepokrytoj golovoj* (med obetäckt huvud) som endast betyder att inte ha något på huvudet och *v golovach* (vid huvuden) det vill säga på den plats eller i närheten där huvudet placeras när man ligger ner. I svenskans fall rörde det sig om uttrycken *hugga huvudet av någon* och *bli ett huvud kortare* som endast hade betydelsen av att döda/ dö, *bära något på huvudet*, *vrida på huvudet*, *slå någon i huvudet*, *luta sitt huvud mot någon/något*, *sticka huvudet under vingen (om en fågel)*, *känna sig yr i huvudet* samt *ha ont i huvudet* där uttrycket inte gavs någon förklaring i de svenska ordböckerna. Fyra stycken idiom i den ryska ordboken och fyra stycken i den svenska hade både bokstavlig och bildlig betydelse. Dessa har räknats med i urvalet på grund av den bildliga betydelsen. Urvalet blev slutligen 112 stycken ryska samt 62 stycken svenska uttryck.

4.2 Tillvägagångssätt

Efter att ha tagit fram alla idiom med ordet *huvud* i ryskan och svenskan som fanns i ordböckerna, gjorde jag en översättning av de ryska uttrycken så ordagrant som möjligt samtidigt som förståelsen uppehölls och översatte sedan uttrycken efter den ryska ordbokens förklaringar av uttrycken. Jag gjorde sedan en förklaring på de svenska idiomerna huvudsakligen utifrån hur de förklarades enligt Svensk språkbruk och i de fall uttrycken endast fanns i de kompletterande ordböckerna efter dessa ordböcker. Därefter placerade jag idiomerna i olika grupper utefter deras betydelse. Jag lade de med liknande semantiska eller pragmatiska betydelse i samma grupp. På så vis bildades fyra tematiska grupper: A. *mellanmänniska relationer* B. *känslor* C. *mental/ fysisk aktivitet* och D. *omvärldsfaktorer*. På det sättet fick jag fram vad uttrycken ville uttrycka.

För att få fram eventuella kulturella aspekter i uttrycken valde jag att ta hjälp av ett av de analysinstrument som utvecklats inom KFS: *typologi av språkliga relevanta kulturfenomen*. Enligt detta analysinstrument kan kulturella aspekter i idiom spåras till de idiom som innehåller och förmedlar 1. social interaktion och beteendemönster, 2. materiella eller fysiska delar i omgivningen, 3. citat från textkällor och 4. kulturella symboler. Då jag redan hade delat in idiomerna i tematiska grupper och i de tre första av dem fått fram mellanmänniska relationer, känslor och mental/ fysisk aktivitet såg jag en liktydighet mellan innehållet i dessa tre tematiska grupper och den första punkten i analysinstrumentet - social integration och beteendemönster. Därför valde jag att utgå från de tre första tematiska grupperna vid analysen av den första punkten. Jag tittade på vad bilderna i idiomerna ville förmedla, hur den bokstavliga betydelsen förhöll sig till den faktiska betydelsen och

sammanförde de uttryck med liknande bilder och betydelse. Under punkt ett urskilde jag även fysiska gester vilken enligt Dobrovolskij och Piirainen (2005: 219) är en specifik typ av grupp där man, istället för att se till den bakomliggande bilden, måste känna till symboliken bakom gesten. Därefter gick jag vidare till punkt två och plockade ut de idiom som innehöll material eller fysiska delar i omgivningen och försökte se på hur hela uttryckets bokstavliga betydelse förhöll sig till den faktiska betydelsen. I punkt tre tittade jag på om och vilka idiom som hade sitt ursprung i någon textkälla. Som hjälp till detta använde jag mig av den information som fanns om idiomerna i de ordböcker jag använt mig av. Till sist tittade jag på och tog ut de symboler jag kunde hitta i idiomerna och jämförde, där det var möjligt, dessa symbolers betydelse i ryskan och svenskan. Flera av idiomerna kunde analyseras under fler än en punkt. Till min hjälp att se kulturella aspekter i idiomens bildspråk och symboler hade jag min egen erfarenhet som infödd svensk framför allt i fråga om den svenska kulturen. Jag använde mig även av Svenska Akademiens ordbok i webversion samt internetsidor om det ryska och svenska språket och kulturen (hänvisning till referenslistan).

5 Tidigare forskning om idiom

Niemi (2002) har undersökt 228 stycken svenska verbfrasidiom, det vill säga idiom som består av verb, exempelvis *hålla fägen* med betydelsen att inte avslöja sig. Idiomerna samlades in från ordböcker och klassificerades utifrån om de var: 1. metaforiska eller icke-metaforiska 2. biologiska eller kulturella 3. känslomässiga eller icke-känslomässiga 4. vardagliga eller icke-vardagliga. Slutsatsen var att cirka 82 % av de undersökta idiomerna var metaforiska. Cirka 78 % var förknippade med människans allmänna aktiviteter och var därmed kulturella snarare än biologiska. En tredjedel av idiomerna var känslomässiga och endast 16 % kunde betraktas som vardagliga.

I rysk forskning har Bljum (2000) undersökt ryska och engelska idiom som innehåller kroppsdelar utifrån deras semantiska och strukturella egenskaper. Han utgick från ett urval av 529 stycken somatiska idiom tagna från engelska och ryska ordböcker. Den största tematiska gruppen var mellanpersonliga relationer 36 %. Den näst största tematiska gruppen var sinnesförmimmelser och mental aktivitet 34 % följt av gruppen fysisk aktivitet 20 %. En grupp på 10 % hade inget som

kunde knytas an till mänskliga aspekter. Den minsta gruppen var, märkligt nog, utseende som endast bestod av 0,4 % (Bljum, 2000).

Deignan och Potter (2004) har jämfört 1000 stycken kroppsdelsideom på engelska och italienska. Resultatet visar på att den icke-bokstavliga (den bildliga) användningen av kroppsdelar var extremt vanlig på de två språken. Till exempel förekommer *huvud* och *hjärta* i bildlig mening i omkring 65 % av fallen och *hand* och *ögon* runt 50 % (Deignan & Potter, 2004: 1236).

Gorodeckaja (2007) har gjort en jämförelse av likheter och betydelsemässiga säregenheter av 1181 stycken somatismer i ryskan och franskan där *huvud*, *ögon*, *hjärta*, *hand*, *fot* och *ben* ingick. Dessa delades in i elva grupper utifrån form och betydelse.: 1. sinne/dumhet 2. karaktär 3. fysiskt tillstånd 4. känsla-tillstånd 5. känsla-attityd 6. kvalitativa egenskaper hos en person 7. mental aktivitet 8. porträtt 9. handlingar hos en person 10. social status 11. graden av avstånd från objektet. Analysen visade på att flertalet av de jämförda enheterna hade en fullständig motsvarighet både till formen och det betydelsemässiga. En del sammanföll endast i den betydelsemässiga delen. Endast en liten del av urvalet hade ingen motsvarighet i språken, exempelvis var *huvud* i både ryska och franska samstämmiga till både till form och betydelse i de olika grupperna, eftersom dess syfte är detsamma i båda språken.

6 Resultat

Jag har valt att presentera resultatet i två delar. Under rubrik 6.1 presenteras idiomerna i tematiska grupper. Under rubrik 6.2 presenteras idiomerna utifrån kulturella aspekter där jag har utgått ifrån och tagit hjälp av ett av de analysinstrument som utvecklats av KFS: *typologi av språkliga relevanta kulturfenomen*.

6.1 Presentation av tematiska grupper

De olika grupperna i figur 1 visar på vad idiomerna vill uttrycka samt hur stor del respektive grupp utgör i procent avrundat till heltal. *Mellanmänskliga relationer* delas in i undergrupperna *makt* respektive *hjälp*. I undergruppen *makt* ingår idiom som visar på att straffa, tillrättavisa, förråda, lura,

undertrycka, hemlighålla och ånger. I undergruppen *hjälp* ingår idiom som visar på att visa uppskattning, uppoffra sig, förklara och göra något tillsammans. *Känslor* delas in i undergrupperna *positiva känslor* med idiom som visar på upphetsning, glädje, stolthet och mod respektive *negativa känslor* som visar på förvirring, ilska, rädsla, sorg, oro, yrsel och värk. *Fysisk och mental aktivitet* består av undergrupperna *positiv* med idiom som visar på förstånd och självständighet, *negativ* med idiom som visar på brist på förstånd och misslyckande samt *tankar* med idiom som visar på att minnas, glömma och tänka. I gruppen *omvärldsfaktorer* ingår idiom som visar på plats, tid och mängd.

IDIOM MED BILDKOMPONENTEN	RYSKA	SVENSKA
A. MELLANMÄNSKLIGA RELATIONER	22 %	23 %
- Makt/ kontroll	13 %	16 %
- Hjälp	9 %	6 %
B. KÄNSLOR	21 %	21 %
- Positiva	6 %	6 %
- Negativa	15 %	15 %
C. MENTAL/ FYSISK AKTIVITET	53 %	58 %
- Positiv	13 %	15 %
- Negativ	23 %	31 %
- Tankar	17 %	13 %
D. OMVÄRLDSFAKTORER (tid, mängd, plats)	7 %	3 %

Figur 1: Tematiska grupper av idiomerna

Några av idiomerna finns representerade i mer än en grupp då de har fler än en betydelse. Exempelvis kan *krutit' golovoj* (vrida på huvudet) finnas med i gruppen positiva känslor med betydelsen att kasta nyfikna blickar åt alla håll och även gruppen negativa känslor med betydelsen kasta oroliga blickar åt alla håll. Indelningen av idiomerna i sin helhet presenteras i bilagan sist i uppsatsen. För att kunna se fördelningen på ett tydligt sätt mellan de ryska och svenska idiomerna presenteras andelarna i procent. Den största gruppen är *mental/ fysisk aktivitet* som består av mer än hälften av idiomerna i båda språken följt av *mellanmänniska relationer, känslor* och sist den minsta gruppen *omvärldsfaktorer*.

6.2 Presentation utifrån kulturella aspekter

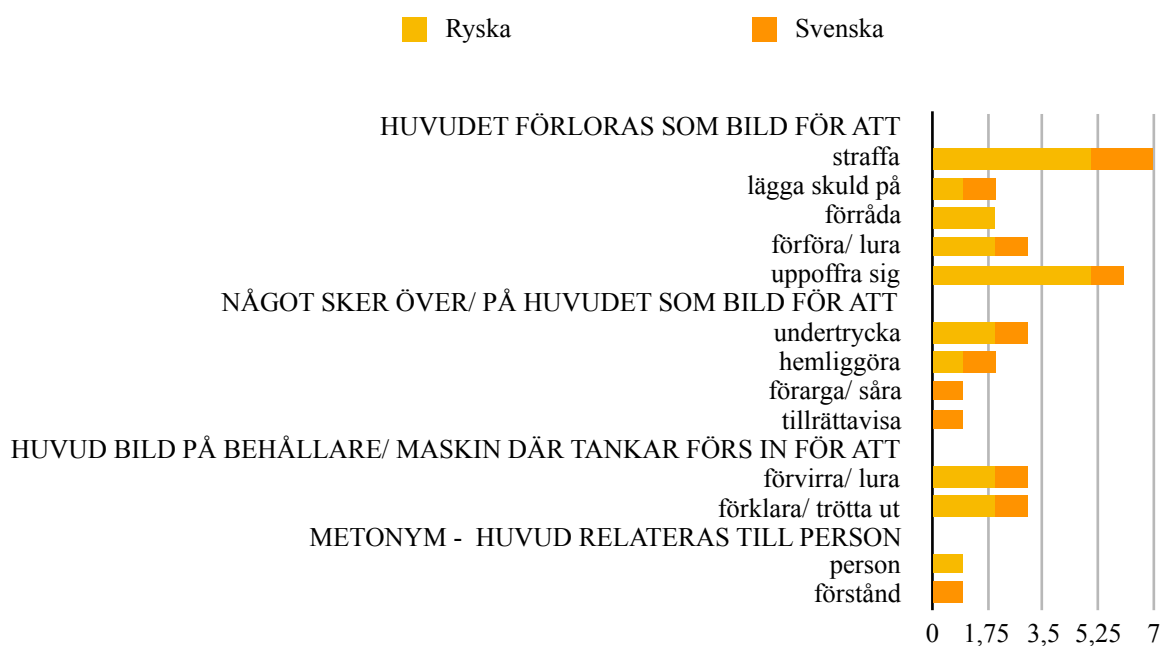
I denna del tar jag hjälp av KFS insamlingsinstrument *typologi av språkliga relevanta kulturfenomen* för att lättare kunna urskilja och jämföra kulturella aspekter mellan språken. Idiomerna presenteras här i de fyra grupperna 1. social interaktion och beteenden 2. materiella eller fysiska delar i omgivningen 3. citat från textkällor samt 4. kulturella symboler. Jag har valt att endast ta upp några exempel på uttryck som utmärker sig på något sätt och hänvisar till bilagan i slutet av uppsatsen för en presentation av samtliga uttryck.

6.2.1 Social interaktion och beteenden

Här utgår jag från idiom vilkas bildspråk är kopplat till mellanmännsliga relationer, känslor respektive mental/ fysisk aktivitet. Jag har även kunnat urskilja fysiska gester vilka jag inte tagit med i figurer 2-4 utan dessa har jag istället uppmärksammat för sig. Siffrorna längst ner i figurerna betyder antal ryska respektive svenska idiom.

Mellanmännsliga relationer

I figur 2 presenteras en sammanfattning av bildspråket i idiomerna som har med männsliga relationer att göra.

Figur 2: Bildspråk kopplat till mellanmännsliga relationer

Figuren visar på att ryskan har en större andel idiom där bilden att bli av med huvudet syftar på att straffa, lägga skuld på eller förråda vilket exempelvis kan ses i uttrycket *otorvat' golovu* (slita av huvudet) det vill säga straffa någon mycket allvarligt. I de svenska ordböckerna beskrivs exempelvis uttrycket *hugga huvudet av någon* utan någon bildlig betydelse bakom, och uttrycket har därför inte tagits med i urvalet. Exempel på uttryck när något sker över huvudet är ryskans *čerez golovu* (över huvudet) med betydelse att vända sig till högsta/ högre auktoritet utan att först informera den närmaste överordnade. Detta uttryck har motsvarighet i svenskans *tala över huvudet på någon* det vill säga att i samtal inte vända sig till den som direkt berörs och är närvarande vid samtalet utan ställa frågorna till en tredje medföljande person. Här kan man se en viss nyansskillnad i betydelsen där ryskan hänvisar till närmaste överordnad som för tankarna till en armé men i svenskan hänvisas mer generellt till någon som anses vara mindre begåvad.

Gester kopplade till mellanmänskliga relationer:

I ryskan

sklonjat' golovu (böja huvudet) erkänna sig besegrad, ge efter för kampen; beundra, ära någon/ något i högaktning
gladit' på golove (stryka på huvudet) berömma någon, visa sitt gillande till någon

I svenskan

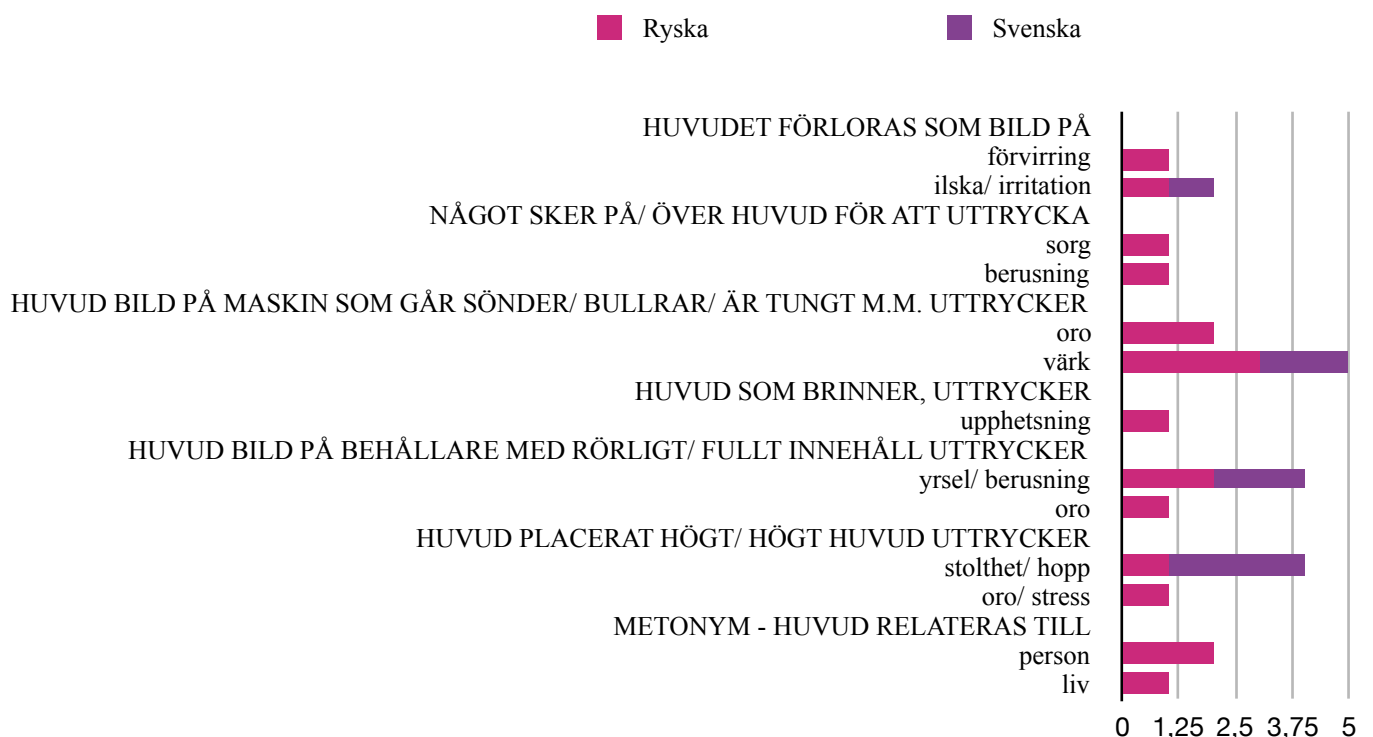
lägga huvudet på sned - ibland tecken på inställsamhet
klappa någon på huvudet - symbol för ojämlikhet

Gesten att *böja på huvudet* finns även enligt min erfarenhet i svenskan med samma betydelse som i ryskan men finns inte med i de svenska ordböckerna. Noterbart är att gesten *stryka eller klappa någon på huvudet* har olika betydelser i ryskan och svenskan där det i ryskan anses som mer positivt laddat och i svenskan mer negativt.

Känslor

I figur 3 presenteras en sammanfattning av bildspråket i idiomerna som har med känslor att göra. Idiomerna *tappa huvudet* finns både i ryska och svenska med betydelsen att bli arg. I båda språken finns även en andra betydelse, i ryskan att bli förvirrad och i svenskan att tillfälligt minsta förståndet vilket är en betydelsemässig nyansskillnad mellan språken. Det ryska uttrycket *golova*

gorit (huvudet brinner) betyder vara mycket upphetsad och detta uttryck saknar motsvarighet i de svenska ordböckerna. Det ryska uttrycket *brat'v golovu* (ta med till huvudet) med betydelsen oroa sig kan jag dra paralleller till i svenskan att *ta med sig jobbet hem* det vill säga ta med sig hem den oro som varit på exempelvis jobbet. Det svenska uttrycket *håret reste sig på hans huvud*, det vill säga han blev livrädd/ skräckslagen beskrivs med en fysisk reaktion i stället för en jämförande bild. Uttrycket *bita huvudet av skammen* med betydelsen att inte vara rädd för att öppna upp sådant som man skäms för, övervinna skamkänslan genom en radikal handling, har ett bildspråk som jag inte har kunnat passa in i figur 3 och detta uttryck finns därför inte med där.

Figur 3: Bildspråk kopplat till känslor

Gester kopplade till känslor:

I ryskan:

krutit' golovoj (vrیدا med huvudet) kasta nyfikna och oroliga blickar åt alla håll

pokačat' golovoj (skaka med huvudet) uttrycka missnöje, förebråelse

podnimat' golovu (lyfta upp huvudet) aktivt börja agera och träda fram då man blivit trygg/ säker på sin styrka

chot' golovoj ob stena bejsja (oaktat slå huvudet mot väggen) uttrycka förtvivlan, maktlöshet och oförmåga att komma ur en hopplös situation

vešat' golovu/ opuskat' golovu (hänga med/ sänka huvudet) bli/ vara modfälld, förtvivlad, förlora hoppet

chvatat'sja za golovu (gripa efter huvudet) bli livrädd, desperat och visa detta genom att gripa tag i huvudet med sina händer

I svenskan:

skaka på huvudet - ofta som ett tecken på nekande svar; tvivla på något

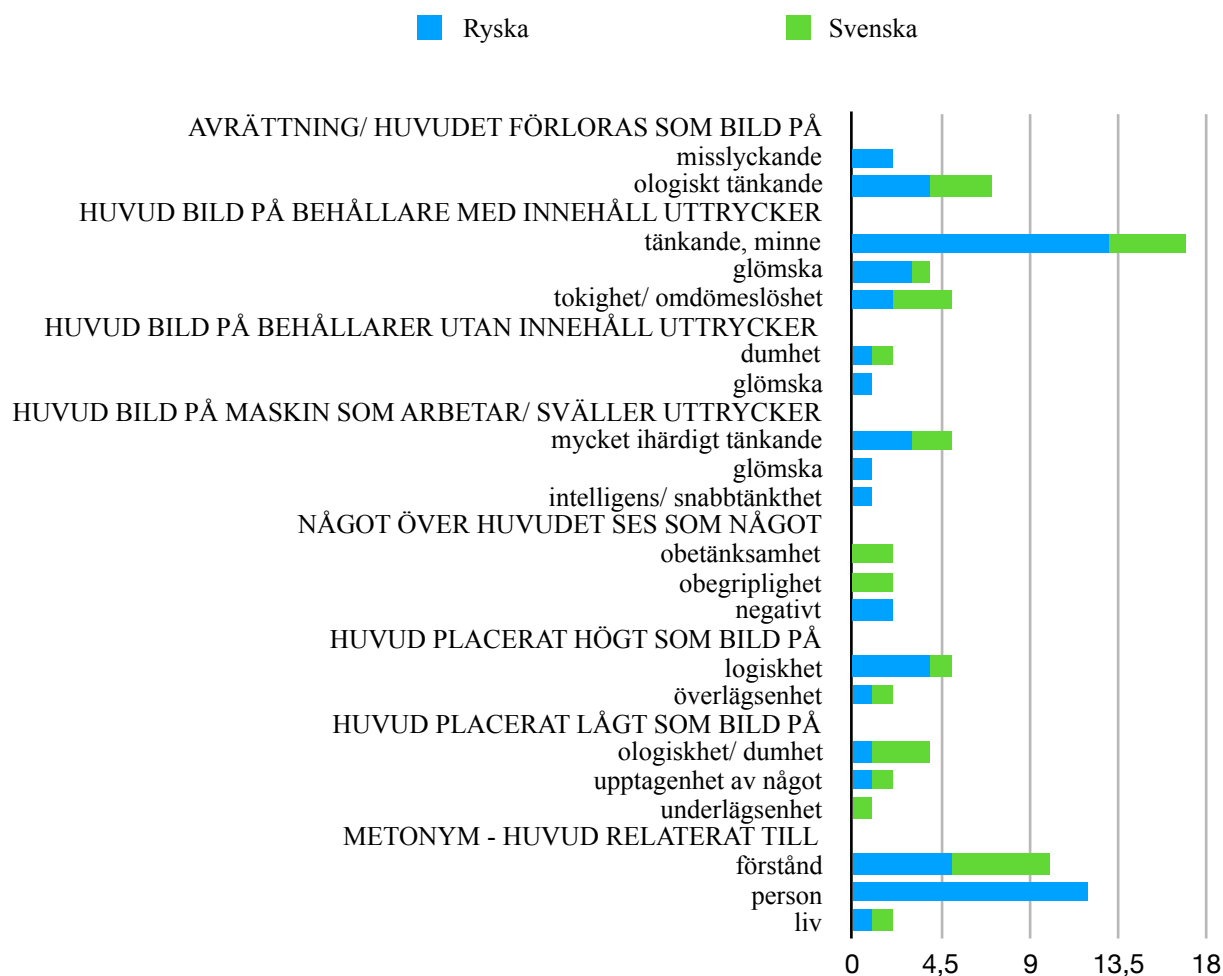
hänga med huvudet - vara märkbart ledsen, nedstämd, modlös

kla sig i huvudet - tecken på villrådighet

Det finns flest gester beskrivna i denna grupp. Gesterna *vrida på huvudet*, *lyfta upp huvudet* och *slå huvudet i väggen* finns enligt min erfarenhet även i svenska med liknande betydelse som i ryskan men står bara med i den ryska ordboken. Gesten *skaka på huvudet* förklaras i ordböckerna som ett nekande svar i båda språken men även som missnöje eller förebråelse i ryskan medan den i svenska istället förklaras som att tvivla på något.

Mental och fysisk aktivitet

I figur 4 presenteras en sammanfattning av det bildspråk i idiomerna som har med mental och fysisk aktivitet att göra.

Figur 4: Bildspråk kopplat till mental och fysisk aktivitet

Det ryska idiomet *imet' golovu na plečach* (ha huvudet på axlarna) det vill säga vara klok, intelligent, förständig har liknade betydelse i svenskans *ha huvudet på skaft*. I de ryska idiomerna förekommer fler metonymer än i de svenska. Detta kan ses genom att man på ryska oftare säger exempelvis *fyllt huvud*, *tungt huvud* medan man i svenskan säger *ha huvudet fullt av*, *känna sig tung i huvudet* det vill säga ha mycket tankar om något respektive ha ont i huvudet. Uttrycket *okunat'sja/ pogružat'sja/ uchodit' c golovoj* (doppa sig/ dyka/ försvinna med huvudet) med betydelsen helt ägna sig åt påminner om det svenska uttrycket *stå på huvudet i något* det vill säga stå böjd över och vara intensivt upptagen av och sysselsatt av något. I ryskans fall rör det sig om mental aktivitet medan det i det svenska fallet rör sig om praktisk aktivitet.

6.2.2 Materiella eller fysiska delar i omgivningen

I idiomerna har jag kunnat urskilja vissa metaforer som uttrycks med materiella eller fysiska delar i omgivningen. Enligt KFS analyseras dessa idiom som en helhet. Här presenteras idiomerna med en förklaring på betydelsen samt en kort möjlig ”beskrivning” på kopplingen mellan bilden och betydelsen.

klädesplagg: mössa

I ryskan:

golova ne dlja šapki (huvudet är inte för mössan) vara klok, intelligent, förständig

Idiomerna kan uttrycka att huvudet är till för att tänkas med och är en för viktig del av kroppen för att täckas med en mössa.

delar av hus: vägg, tak

I ryskan:

chot' golovoj ob stenu bejsja (oaktat slå huvudet mot väggen) uttrycka förtvivlan, maktlöshet och oförmåga att komma ur en hopplös situation

I svenskan:

köra huvudet i väggen - misslyckas med något man håller på med, alltför envist hålla fast vid en ståndpunkt och inte komma någonstans

Här syftar vägg till ett hinder och något som stoppar huvudet i både ryskan och svenskan. Enligt undersökta ordböckers förklaringar kan bilden i ryskan syfta till att yttre omständigheter sätter stopp för viljan och ansträngningarna precis som en vägg sätter stopp för att komma förbi fysiskt. I svenskan däremot är det personen själv som genom att misslyckas eller att vara envis oavsiktligt sätter stopp för viljan och ansträngningarna.

I svenskan:

ha/ få/ skaffa sig tak över huvudet - få eller ha någonstans att bo

Här relateras tak till hus/ hem, ett ställe där man befinner sig under tak inomhus. Taket ses som en viktig del av huset som skyddar mot regn, vind och så vidare.

verktyg/ delar av verktyg: spik, skaft

I svenskan: *spik*

slå/ träffa huvudet på spiken - säga eller tro det som verkar alldeles rätt och mycket träffande, träffa mitt i prick/ precis rätt

Här syftas till spikens övre del - dess huvud, den del man slår på när man spikar. Bilden är att träffa spiken på rätt sätt vilket kan jämföras med att göra något som är precis rätt.

ha huvudet på skaft - vara intelligent, vaken och mycket klipsk

Här är bilden inte lika tydlig som i andra uttryck. Skaft kan innebära något skarpt och visa på att man är skarpsinnig. Bilden skulle även kunna vara att huvudet är högt upp på skaftet vilket innebär något positivt och då syftar till egenskapen som att ha bra förstånd.

naturen/ naturfenomen:

I svenskan: *vatten*

ta sig vatten över huvud - ta på sig något man inte klarar, lova mer än man kan hålla

Enligt Dobrovol'skij och Piirainen är vatten som symbol mångtydigt men en härledning kan vara vatten generellt som i en sjö eller flod (Dobrovol'skij & Piirainen, 20015: 101). I uttrycket ovan kan

bilden vara att befinna sig på djupt vatten och att nästan drunkna vilket kan jämföras med att inte ha kontroll.

I svenskan:

(likt strutsen) stoppa/ sticka huvudet i busken/sanden - låtsas som att det inte finns några svårigheter, inte vilja ta itu med problem, vägra se sanningen som den är, dra sig undan och inte göra något för att lösa ett problem

Här är bilden tydlig och syftar på strutsen påstådda (men felaktiga) egenhet och beteende att vid fara sticka huvudet i sanden eller en buske. Bilden jämförs med en person som så fort ett problem eller svårighet dyker upp inte vill ta itu med det. Det är oklart varför just denna bild fått fäste i en svensk kontext då strutsar inte är så vanligt i Sverige och inte är det mest vanliga svenskar generellt relaterar till.

6.2.3 Citat från textkällor

Jag har här avskilt uttryck som anspelar från Bibeln i både svenska och ryska och ett ryskt uttryck från latinet. De presenteras med en kort förklaring efteråt varifrån det är hämtat. Dessa uttryck har förts in i språken och gjorts till en del av både den svenska och ryska kulturen.

Bibliska uttryck

I ryskan:

posypat' golovu peplom (strö huvudet med aska) uttrycka en djup sorg eller ånger över en tung förlust eller olycka

Uttrycket förekommer flera gånger i Gamla testamentet bland annat i Jobs, Daniels och Esters bok och kommer från en forntida sed att strö aska över sitt huvud för att visa att man ödmjukt ångrade sina synder och var redo för botgöring (Institutet för språk och folkminnen, 2020).

I svenskan:

begära/ kräva någons huvud på ett fat - kräva att någon strängt och öppet bestraffas

Uttrycket förekommer i Matteusevangeliet 14 och Markusevangeliet 6 och innebär att kejsaren Herodes dotter begärde av sin far att få Johannes Döparens huvud på ett fat som belöning för en

dans. Uttrycket betyder egentligen att önska någon en grym död av på grund av personligt hämndbegär. Här har svenskan gjort en viss omtolkning och tagit bort det som har med sitt eget egoistiska hämndbegär att göra.

samla gödande kol på någons huvud - få någon att ångra sig genom att löna ont med gott

Uttrycket finns i Ordspråksboken 25: 22 och citeras även av Paulus i Romarbrevet 12: 20. Det är oklart vad som egentligen menas med bilden bakom uttrycket och det finns flera tolkningar. En tolkning är att personen i fråga kommer att dra på sig ett gudomligt straff och en annan är att han/hon kommer att få skämmas (känna en brännande skam) (Olaisson, 2014).

I både ryskan och svenskan:

na golovu vyše/ na dve/ tri golovy vyše (på ett eller två/ tre huvuden högre) vara mycket klokare, erfarnare, mer informerad än någon annan

vara huvudet högre - vara klart överlägsen

Detta uttryck är mindre tydligt härlett från bibeln och påträffas i 1:a Samuelsboken 9: 1. Det beskriver kung Saul som ståtlig och med huvudet högre än alla andra vid tiden då han valdes till kung. Enligt Svenska Akademiens ordbok anspelar detta uttryck på andliga egenskaper, makt och myndighet (Huvud, 1932).

Latinska uttryck³

I ryskan:

skol'ko golov, stol'ko i umov (lika många huvuden som förstånd) det finns lika många åsikter som människor, alla tänker på sitt sätt/ olika

Uttrycket kommer av latinets *Quot capita, tot sensus* (Kurilova, 2009)

³ Det finns även fler uttryck med ursprung på latinets i både svenskan och ryskan som innehåller ordet *huvud* men som inte har ingått i de undersökta ordböckerna. Exempel är svenskans *per capita* eller *per huvud* (ordagrannat betydelse: efter huvud) per person (används ofta i statistiska sammanhang) eller det ryska idiomet *ryba ginët s golovy* (fisken börjar lukta från huvudet) som kommer från latinets *Piscis primum a capite foetat* och betyder att allt problem kommer från chefen (från huvudet).

6.2.4 Kulturella symboler

Jag har kunnat urskilja flera symboler i uttrycken. I dessa uttryck ska, enligt Dobrovol'skij och Piirainen (2005: 96-98), betydelsen inte härledas till uttrycket som helhet utan till enskilda ords symboliska betydelse. Här följer en presentation av de symboler jag kunnat urskilja:

Hålighet är i följande uttryck symbol för att *att vara glömsk eller frånvarande* i ryskan och för *trötthet* i svenskan.

dyrjavaja golova (håligt huvud) ha dåligt minne, vara glömsk eller frånvarande

tjata håll i huvudet på någon - trötta ut någon fullständigt med sitt tjat

Koka symboliserar att vara *smart, skarptänkt* i det ryska uttrycket nedan medan **brinna** symboliserar att vara *upphetsad*. **Kall** beskrivs i de svenska uttrycken som att *bevara sitt lugn och omdömesförmåga*.

golova varit (huvudet kokar) vara smart, snabbtänkt

golova gorit (huvudet brinner) vara mycket upphetsad

bevara/ hålla huvudet kallt - bevara sitt lugn och omdömesförmåga i ett svårt läge

Enligt Svenska akademins ordbok kan *brinna* även i svenskan vara symbol för lidelse, entusiasm och intensitet och är ofta förknippat med känslor vilket kan ses i uttryck som *brinna av åtrå* eller *brinnande kärlek* (Brinna, 1922). *Koka* (1936) kan i det svenska uttrycket *koka av vrede* även symbolisera intensitet på en känsla vilket skiljer sig från det ryska uttrycket ovan där *koka* syftar till snabbtänkheter. *Kall* är i det svenska uttrycket *bevara/ hålla huvudet kallt* symbol för att inte låta känslorna påverka förståndet och att vara mycket lugn, behärskad, lidelsefri eller oberörd.

Ljus är en bild på *förstånd* i det ryska uttrycket:

svetlaja golova (ljushuvud)

Enligt Svenska Akademiens ordbok kan ljus förekomma som symbol även i svenskan då det är fråga om förståelse, kännedom, klar insikt om något, förstånd, intelligens och begåvning (Ljus, 1941).

Myror är i svenskan en symbol på förvirring/ konstiga idéer, kanske för att myror ofta ses som att de alltid är i rörelse, och förekommer i det svenska uttrycket:

sätta myror i huvudet på någon - göra någon mycket förvirrad

Sjuk respektive **frisk** finns symboliserade i det ryska och svenska uttrycken:

valit' / perenosit's bol'noj golovy na zdorovuju (strömma/ flytta från ett sjukt huvud till ett friskt) det vill säga lägga över skulden på någon oskyldig

vara sjuk i huvudet - inte anses förstå något

I det ryska uttrycket symboliserar sjuk *skyldig* och frisk *oskyldig* medan det i det svenska uttrycket symboliserar brist på förstånd.

Trädgård, agnar, halm, smulor, sågspån, höna, gran, ek är symboler på *brist på förstånd* i de ryska uttrycken:

golova sadovaja (trädgårdshuvud), *mjakinnaja golova* (agnar-huvud), *golova solomoj (mjakinoj, truchoj, opilkami) nabita* (huvudet är fyllt med halm/ agnar/ smulor/ sågspån), *golova elovaja* (granhuvud), *dubovaja golova* (ekhuvud), *kurinaja golova* (hönshuvud)

I de tre första uttrycken jämförs en persons huvud med antingen en fågelskrämmans huvud eller ett kålhuvud. Båda är relaterade till trädgården som på ryska heter *sad*. En mycket dum persons egenskaper jämförs med egenskaperna hos ett kålhuvud eller hos fågelskrämmor där huvudet är fullpackat av halm, sågspån eller vete (Russkij jazyk, 2015). Hönan som symbol finns även i svenska uttryck exempelvis *hönshjärna*, *hönsminne* och syftar på att hönan anses vara dum och har dåligt minne. Även trä kan vara symbol i svenska för brist på förstånd i uttryck som *träskalle*, *träaktig* vilket kan syfta på trädets hårdhet och känsla av tråkighet (Trä, 2008).

Tung är symbol för värk i både ryska och svenska och **järn** är symbol för värk i ryska i uttrycken:

tjažělaja/ čugunnaja golova (tungt huvud/ järnhuvud)

vara/ känna sig tung i huvudet - ha huvudvärk

Enligt Svenska Akademiens ordbok kan *tung* stå för att tankeverksamheten går långsamt eller med svårighet. Tunghet kan även vara symbol för att vara dyster, svårmodig, tungsint och nedstämd (Tung, 2009).

Tvåla in i det ryska uttrycket nedan symboliserar att starkt skälla ut eller tillrättavisa.

mylit' golovu (tvåla in huvudet)

Enligt Svenska Akademiens ordbok förekommer uttrycket *tvåla in* även i gamla svenska uttryck som var vanligare förr med den bildliga betydelsen att läxa upp någon (Tvåla in, 2009).

7 Diskussion

Det har i materialinsamlingen och tillvägagångssättet varit svårt att få en helt jämförande bild av de ryska och svenska idiomerna på grund av att mestadels de svenska ordböckerna inte har gett lika tydlig och omfattande information som den ryska ordboken har gjort. Att det inte finns någon fastställd definition av idiom har även försvårat särskiljningen på idiomerna i urvalet. Vid genomgången av de ryska idiomerna drog jag, med hjälp av min egen erfarenhet och användning av svenska språket som infödd svensk, paralleller till flera motsvarande svenska uttryckssätt där huvud ingår trots att de inte fanns med i de svenska ordböckerna. Exempel på detta kan vara ryskans *svetlaja golova* (ljushuvud) med betydelsen intelligent, logisk tänkande, klarsynt person där samma eller liknande uttryckssätt även finns i de svenska uttrycket *ljushuvud*. Det finns även uttryck i den ryska ordboken där motsvarande svenska uttryck inte fanns med i de svenska ordböckerna men där uttrycket enligt Svenska Akademiens ordbok finns kvar i svenskan i mindre omfattning än tidigare. Vissa svenska uttryck framställs i ordböckerna endast med en bokstavlig betydelse exempelvis *hugga huvudet av någon* där uttrycket enligt min erfarenhet även skall kunna användas med den bildliga betydelse att ironiskt eller skämtsamt straffa någon strängt. Här skulle en undersökning i

exempelvis korpus kunna hjälpa till att se skillnaden på bildlig och faktisk betydelse. En annan faktor som försvårade analysen var att det i de svenska ordböckerna fanns olika förklaringar och betydelsenyanser för samma idiom. Exempelvis förklaras det svenska idiomet *bita huvudet av skammen* i de utvalda ordböckerna med att inte vara rädd för att öppet ta upp sådant som man skäms för. Denna förklaring kan tolkas som att vara modig och övervinna sin skamkänsla. I Svenska Akademiens ordbok däremot förklaras uttrycket med att göra något mycket skamligt, inte blygas för något eller döda skamkänslan. Vissa idiom i de båda språken kan påminna om varandra både semantiskt och bokstavligt men ändå ha vissa nyansskillnader.

Resultatet visar på att liknande bilder i de ryska och svenska idiomerna har motsvarigheter både i den semantiska och lexikala delen. Det finns ett fåtal fall där det inte finns någon motsvarighet av idiomerna i språken. Det kan jämföras med Gorodeckajas studie (2007) som jämförde idiom som bland annat innehöll huvud i ryskan och franskan, där resultat visade på att ett flertal uttryck hade motsvarighet i de båda språken. I min undersökning visade de olika ordböckerna på vissa nyansskillnader i förklaringarna av uttrycken mellan språken medan Gorodeckajas studie visade på att uttrycken till stor del hade fullständig motsvarighet mellan språken eftersom hon menade på att *huvudets* syfte är detsamma i de båda språken. Jag har även i likhet med andra studier som Dobrovol'skij & Piirainen (2005: 41-42): Gorodeckaja (2007), Niemi (2004: 252), Niemi et al. (2013: 238) kunna urskilja grupper som sinne/ dumhet, karaktär, känslor, egenskaper, mental aktivitet och att huvud kan kopplas till förstånd, tänkande, makt och människans karaktär. Resultatet visade på en något större procentandel i svenskan bland den tematiska gruppen mental/ fysisk aktivitet i uttrycken men lika procentandel (21 %) i språken då det gällde känslouttryck. Dessa siffror är lägre i jämförelse med Niemis studie från 2002 som jämförde 228 verbfrasidiom där resultatet visade på att en tredjedel av idiomerna var känslomässiga. I en del uttryck var ordets svårtyddhet mer avgörande än bilden bakom. Ordet griller i det svenska uttrycket *ha griller i huvudet* det vill säga ha underliga tankar och idéer betyder just underliga idéer, påhitt, inbillningar men är ett ord som sällan används förutom i just detta eller närliggande uttryck. I ryskan förekommer ordet *vtemjašitsja* också mestadels i uttrycket *vtemjašitsja v golovu* som betyder att något blir till tvångsmässiga idéer eller besatthet.

Då det gäller underliggande kulturella aspekter i uttrycken har det ibland varit svårt att urskilja dessa, dels för att den ryska och svenska kulturen ligger så pass nära varandra och dels då jag personligen har mer erfarenhet och kunskap om den svenska kulturen i jämförelse med den ryska. Resultatet visar på att det finns flera symboler i både ryskan och svenskan. I ryskan finns

exempelvis ett mönster att beskriva en mycket dum person med symboler som trädgårdshuvud eller huvud fyllt av halm/ sågspån/ agnar på vetet. Gemensamt för dessa symboler är att de kan härledas till en fågelskrämman där huvudet på fågelskrämman ofta är fyllt med halm, sågspån eller vete. Fågelskrämmor kan även härledas till ett grönsaksland där fågelskrämman skyddar grönsakerna mot fåglar och andra djur. I den ryska kulturen är det mycket vanligt med datchor/ sommarstugor med grönsaksträdgårdar och detta är något som de allra flesta ryssar kan relatera till. I de svenska ordböckerna kan uttrycket *bevara/ hålla huvudet kallt* påträffas med betydelsen att bevara sitt lugn och omdömesförmåga. Detta uttryck kan visa på att det i den svenska kulturen ofta är eftersträvanvärt att inte låta känslorna påverka, att behålla sitt lugn och att vara behärskad. I vissa uttryck var det svårare att se en koppling mellan den bildliga och den faktiska betydelsen vilket krävde mer kulturell kunskap. I resultatet finns flera gester som innebär rörelse av huvudet eller att gripa tag med händerna på huvudet. Det finns liknande symboler bakom de flesta gester mellan språken men också skillnader dem emellan. I resultatet påträffas även några få uttryck tagna från Bibeln i både ryskan och svenskan och ett uttryck från latinet i ryskan⁴ (2005: 230-232), Hellsing, Hellqvist och Hallengrens (2003) samt Lubenskys (1995) påstående att idiom har ursprung i Bibeln eller är helt eller delvis lån från latinska och är en del av både den ryska och den svenska kulturen.

8 Slutsats

Det har varit svårt att göra en fullständigt liknande jämförelse mellan de ryska och svenska uttrycken beroende på att mestadels de svenska ordböckerna har varit ofullständiga och till viss del inkonsekventa i deras förklaringar av idiomerna. Resultatet visar på att det finns relativt lika uttryck i ryskan och svenskan. De flesta av uttrycken i de båda språken sammanfaller i både semantiskt och lexikaliskt med viss nyansskillnad i betydelsen, några sammanfaller endast semantiskt och några få uttryck avskiljer sig helt i både ryskan och svenskan. Det går att se vissa likheter och skillnader och kulturella aspekter i några av uttrycken exempelvis det svenska uttrycket *bevara huvudet kallt* med betydelsen att bevara sitt lugn och omdömesförmåga som kan visa på svenskars benägenhet att inte

4

visa känslor och ryska uttryck som kan härledas till grönsaksland vilket är vanligt på datjor som har en stor plats i den ryska kulturen. I resultatet påträffas även några få uttryck tagna från Bibeln i både ryskan och svenskan och ett uttryck från latinet i ryskan vilket visar på Bibelns och latinets vikt i språken.

Referenser

- Bljum, A. (2000). *Semantičeskie osobennosti somatičeskoj frazeologii*. Moskva: AST-press Publ. 20 sidor
- Dahllöf, M. (1999). *Språklig betydelse: En introduktion till semantik och pragmatik*. Lund: Studentlitteratur
- Deignan, A. & Potter, L. (2004). A corpus study of metaphors and metonyms in English and Italian. *Journal of Pragmatics* 36, 1231–1252
- Dobrovol'skij, D. & Piirainen, E. (2005). *Figurative Language: Cross-cultural and Cross-Linguistic Perspectives*. Amsterdam/ Oxford: Elsevier
- Gorodeckaja, I. E. (2007). Somatičeskij komponent frazeologizmov russkoga i francuzskoga jazykov. *Vestnik Ctavropol'skoga Gosudarstbennoga Universiteta*.
- Hallström, A. & Östberg, U. (1999). *Fasta fraser*. Lund: Studentlitteratur.
- Helsing, B., Hellquist, M. & Hallengren A. (2003). *Bevingat från Adam & Eva till Oväntat besök*. Stockholm: Bonniers.
- Ingo, R. (1991). *Från källspråk till målspråk: Introduktion i översättningsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur
- Krohn, K. (1994). *Hand und Fuss: Eine kontrastive Analyse von Phraseologismen im Deutschen und Schwedischen*. (Göteborgs germanische Forschungen nr 36.) Göteborgs universitet, institutionen för tyska och holländska.
- Kurilova, A. (2009). *Novyj frazeologičeskij slovar' russkogo jazyka*. Moskva: Russkij jazyk - Media
- Lakoff, G. (1987). *Woman, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveals about the mind*. Chicago/ London: The university of Chicago press.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (2003). *Metaphors we live by* (2:a rev. uppl.). Chicago/ London: The university of Chicago press.
- Lubensky, S. (1995). *Russian-english dictionary of idioms*. Toronto: Random House.
- Luthman, H. (2017). *Svenska idiom: 5.000 vardagsuttryck*. Lund: Folkuniversitetets förlag
- Malmqvist, A. (2010). Jag blir plötsligt lite tagen: Uttryck för känslor och inställningar i några kåserier. *Käännösteoria ammattikielet ja montikielisyys. VAKKI:n julkaisut*, 37. Vaasa 2010, 176-186.

Malmqvist, A. & Skog-Södersved, M. (2007). Vad är ett idiom?: Om definitioner, terminologi och typologi. *VAKKI*, 34. Vasa, 317–327.

Målande uttryck: En liten bok med svenska idiom. (1990) Uppsala: Almqvist & Wiksell

Niemi, S. (2002). Verbfrasidiomen i svenskan: En lexikal analys. *I: Puhe ja kieli/ Tal och språk* 22: 1, 21-25

Niemi, S. (2004). Svenskans kroppsdelsidiom ur ett språktypologiskt perspektiv. I: Melander, B., Melander, M. Marttala, U., Nyström, C., Thelander, M., Östman, A-C. (red.). *Förhandlingar vid Tjugosjätte sammankomsten för svenskans beskrivning*, Uppsala den 25-26 oktober 2002. Uppsala. 246-254.

Niemi, J., Mulli, M., Neonen, M., Niemi, S., Nikolaev, A. & Penttilä, E. (2013) Idiomatic proclivity and literality of meaning in body-part nouns: Corpus studies of English, German, Swedish, Russian and Finnish. *Folia Linguistica* 47/ 1. 237-252

Sköldberg, E. (2004). *Korten på bordet: Innehålls- och uttrycksmässig variation hos svenska idiom* (avhandling för doktorexamen). Göteborgs universitet, Humanistiska fakulteten.

Svensk språkbruk: Ordbok över konstruktioner och fraser. (2003). Utarbetad av svenska språknämnden. Stockholm: Nordstedts

Vinograd, V. (1972). *Russkij jazzyk. Vysshaya shkola* (2:a rev. uppl.). Moskva. 27-32.

Internetreferenser:

Brinna. (1922). I *Svenska Akademiens Ordbok (SAOB)*. Hämtad från https://www.saob.se/artikel/?unik=B_4207-0056.6Q74&pz=5

Huvud. (1932). I *Svenska Akademiens Ordbok (SAOB)*. Hämtad från <https://www.saob.se/artikel/?seek=huvud&pz=1>

Höna. (1932) I *Svenska Akademiens Ordbok (SAOB)*. Hämtad från <https://www.saob.se/artikel/?seek=höna&pz=1>

Institutet för språk och folkminnen. (2020) *Askonsdagen*. <http://www.isof.se/folkminnen/handelser-i-almanackan/kalender/i-almanackan/handelser-i-almanackan/2020-02-26-askonsdagen.html>.

(Hämtad 2020-05-20)

Koka. (1936). I *Svenska Akademiens Ordbok (SAOB)*. Hämtad från https://www.saob.se/artikel/?unik=K_1761-0131.w4IN&pz=5

Ljus. (1941). I *Svenska Akademiens Ordbok (SAOB)*. Hämtad från https://www.saob.se/artikel/?unik=L_0799-0191.Yf85&pz=3

Olaisson, N. (2014). Vi lägger pussel med glödande kol. *Dagens seglora*. <http://dagensseglora.se/2014/09/11/vi-lagger-pussel-med-glodande-kol/> (Hämtad 2020-05-20)

Russkij jazyk. (2015). *Golova sadovaja*. <https://rus.stackexchange.com/questions/46999/Голова-садовая> (Hämtad 2020-05-20)

Trä. (2008). I *Svenska Akademiens Ordbok (SAOB)*. Hämtad från https://www.saob.se/artikel/?unik=T_2787-0090.OzOl&pz=5

Tung. (2009). I *Svenska Akademiens Ordbok (SAOB)*. Hämtad från <https://www.saob.se/artikel/?seek=tung&pz=1>

Tvåla in. (2009). I *Svenska Akademiens Ordbok (SAOB)*. Hämtad från https://www.saob.se/artikel/?seek=tvålain&pz=2#U_T3235_135835

BILAGA: Indelning av idiomerna i tematiska grupper

A. MELLANMÄNSKLIGA RELATIONER

MAKT

- RY:** **mylit'/ myt' golovu** (tvåla in/ tvätta huvudet) starkt skälla ut, tillrättavisa någon
otorvat' golovu (slita av huvudet) straffa någon mycket allvarligt
svernut' golovu (vrída ur led huvudet) ta itu med någon
snjat'/ snesti/ sorvat' golovu (ta av/ ner/ bort huvudet) straffa någon mycket strängt
ne snosit' golovu (inte gå bort med huvudet) inte undfly straff/ repressalier
valit'/ perenosit' s bol'noj golovy na zdorovuju (strömma/ flytta från ett sjukt huvud till ett friskt) lägga över skulden på någon oskyldig
vydavat' golovoj (ge ut huvudet) förråda, hämnas
vydavat' s golovoj (ge ut från huvudet) avslöja någons delaktighet i något
krutit' golovu (vrída runt huvudet) charma ngn så denne blir bli förälskad eller mycket intresserad av något
kryžit' golovu (förvrída huvudet) göra någon omtöcknad eller förälskad; beröva förmågan att resonera förnuftigt
durit' golovu (lura huvudet) lura, vilseleda någon
moročit' golovu (lura huvudet) avsiktligt lura, vilseleda ngn, driva med
sadit'sja na golovu (sätta sig på huvudet) tvinga någon att göra ngt för att uppfylla sina önskningar
šagat' po golovam (stiga på huvuden) göra karriär genom att på vägen dit undanröja möjliga rivaler
čerez golovu (över huvudet) vända sig till högsta auktoritet utan att först informera närmast överordnad
- SV:** **låta huvuden (få) rulla** - straffa ytterligare personer; avsätta personer från ledande poster
begära/ kräva någons huvud på ett fat - kräva att någon strängt och öppet bestraffas
låta huvuden (få) rulla - utse skyldiga
förvrída huvudet på någon - göra någon mycket förälskad, förföra någon
sätta griller/ myror i huvudet på någon - göra någon mycket förvirrad
klappa någon på huvudet - ibland symbol för ojämlikhet
tala över huvudet på någon - i samtal inte vända sig till den som direkt berörs och är närvarande vid samtalet utan ställa frågorna till en tredje medföljande person; säga något som övergår någons fattningsförmåga
stöta någon för huvudet - förarga eller såra någon
tjata håll i huvudet på någon - trötta ut någon fullständigt med sitt tjat
något görs eller sker över någons huvud - något görs utan att alla är informerade

HJÄLP/ UPPOFFRAN

- RY:** **gladit' po golove** (stryka någon på huvudet) berömma någon, visa sitt gillande till någon
davat' golovu na otsečenie (ge huvudet till avhuggning) gå i god för något med full övertygelse
klast' golovu (lägga ner huvudet) dö/ förlora eller offra sitt liv för någon/ något
otvečat'/ ručat'sja golovoj (svara/ garantera med huvudet) ta fullt ansvar för någon/ något; vara den som tar straffet eller betalar med sitt liv om något misslyckas
zaplatit' golovoj (betala med huvudet) betala med sitt liv, förgås
brocat'sja/ kidat'sja v golovu (kasta i huvudet) förklara för någon
vbivat' v golovu (slå/ banka in i huvudet) få/ tvinga någon att komma ihåg/ bemästra genom ihållande repetition
sklonjat' golovu (böja huvudet) erkänna sig besegrad, ge efter för kampen; beundra någon/ något i högaktning
prinosit' povinnuju golovu (bära fram ett skyldigt huvud) bekänna sin skuld, uttrycka ånger och visa ödmjukhet
povinnuju golovu i meč ne sečēt (ett skyldigt huvud kommer inte att avhuggas av ett svärd) en person som erkänner ett missdåd kommer inte att straffas, sägs då man förlåter en skyldig person som erkänt och ångrar sig
- SV:** **våga sitt huvud på något / sätta sitt huvud i pant på något** - i försäkran om att ngt förhåller sig på ett visst sätt
slå sina kloka huvuden ihop - gemensamt fundera igenom/ rådgöra om något för att komma på en bra lösning
lägga huvudet på sned - ibland tecken på inställsamhet
samla glödande kol på någons huvud - få någon att ångra sig genom att löna ont med gott

B. KÄNSLOR

POSITIVA

- RY:** **golova gorit** (huvudet brinner) vara mycket upphetsad
krutit' golovoj (vrída med huvudet) kasta nyfikna blickar åt alla håll
vysoko nosit' golovu (bära huvudet högt) vara stolt och självständig; föra sig med värdighet

bujnaja golova (våldsamt/ vilt huvud) djärv, våghalsig person
otčajannaja/ lichaja golova (hopplöst/ djärvt huvud) obekymrad, framfusig, orädd person
o dvuch golovach (om två huvuden) vanligtvis om en våghalsig, modig person som är redo att riskera sitt liv
podnimat' golovu (lyfta upp huvudet) aktivt börja agera och träda fram då man blivit trygg/säker på sin styrka
 SV: **huvudet upp och fötterna ner** - sägs när det är hopp om livet
hålla/ bära huvudet högt vara stolt över sig själv
göra något med höguret huvud - var stolt och okuvlig
bita huvudet av skammen - inte vara rädd för att öppet ta upp sådant som man skäms för, övervinna skamkänslan genom en radikal handling

NEGATIVA

RY: **terjat' golovu** (tappa huvudet) bli förvirrad, inte veta vad man ska göra; bli extremt arg, irriterad
pokačat' golovoj (skaka med huvudet) uttrycka missnöje, förebråelse
chot' golovoj ob stenu bejsja (oaktat slå huvudet mot väggen) uttrycka förtvivlan, maktlöshet och oförmåga att komma ur en hopplös situation
vešat' golovu/ opuskat' golovu (hänga med/ sänka huvudet) bli/ vara modfälld, förtvivlad, förlora hoppet
posypat' golovu peplom (strö huvudet med aska) uttrycka en djup sorg eller ånger över en tung förlust/ olycka
golova bolit (huvudet gör ont/ smärtar) oroa sig för någon/ något
brat' v golovu (ta med sig till huvudet) oro sig
krutit' golovoj (vrida med huvudet) kasta oroliga blickar åt alla håll
chvatat'sja za golovu (gripa efter huvudet) bli livrädd/ desperat och visa det genom att gripa tag om huvudet
vyše golovy (högre huvud) väldigt mycket att göra, arbete, bekymmer
golova zabita/ nabita (fyllt huvud) ha mycket tankar och oro om någon/ något
golova idët krugom/ golova kružitsa (huvudet går runt/ virvlar) känna av yrsel pga trötthet/ berusning; oförmåga att tänka klart pga mycket oro, tankar, mycket att göra
mutitsja v golove (det grumlas i huvudet) må illa, känna sig yr pga av ex trötthet, berusning, oro
udarjat' v golovu (slå till huvudet) ha en berusande effekt på någon
tjažëljaja/ čugunnaja golova (tungt huvud/ järnhuvud) ha en tung huvudvärk pga trötthet, berusning
šumit v golove (bullra i huvudet) känna en värkande, tung känsla i sitt huvud pga berusning, trötthet
golova treščit/ raskalyvaetsja/ razlamyvaetsja (huvudet sprakar/ splittras/ bryts söder) ha en svår huvudvärk på grund av trötthet, berusning
 SV: **tappa huvudet** - mista besinningen
klija sig i huvudet - tecken på villrådighet,
skaka på huvudet - ofta som ett tecken på nekande svar; tvivla på ngt
hänga med huvudet - vara märkbart ledsen, nedstämd, modlös
håret reste sig på hans huvud - han blev livrädd, skräckslagen
det går runt/ snurrar i huvudet - känna yrsel, illamående
stiga någon åt huvudet - bli märkbart påverkad eller berusad av något exempelvis vin
vara/ känna sig tung i huvudet - ha huvudvärk
kännas som om huvudet ska sprängas i tusen biter - ha en fruktansvärd huvudvärk

C. MENTAL/ FYSISK AKTIVITET

POSITIV

RY: **golova ne dlja šapki** (huvudet är inte för mössan) vara klok, intelligent, förständig
imet' golovu na plečach (ha huvudet på axlarna) vara klok, intelligent, förständig
svetlaja golova (ljushuvud) intelligent, logisk tänkande, klarsynt person
vot èta golova! (det här är ett huvud!) uttryck för beundran av någons intelligens/ kreativitet
s golovoj (med huvudet) vara klok, förnuftig, begåvad, göra något medvetet och förnuftigt, helt och hållet
golova varit/ rabotaet (huvudet kokar/ arbetar) vara smart, snabbtänkt
na golovu vyše/ na dve/ tri golovy vyše (på ett eller två/ tre huvuden högre) vara mycket klokare, erfarnare, mer informerad än någon annan
snjavši golovu, po volocam ne plačut (lyft huvudet, inte gråta över håren) sägs då det inte finns någon anledning att sakna eller ångra något mindre viktigt då man förlorar något stort och viktigt
vyše golovy ne prygneš' (ett högre huvud hoppar inte) inte kunna göra mer än sina förmågor
s golovy na nogi (från huvud till fötter) sätta något i rätt position; tänka på frågan ur logisk synvinkel, på ett korrekt, ändamålsenligt sätt
na svežuju golovu (på ett färskt huvud) efter vila då man inte längre är trött

prolětnaja golova (flygande huvud) person med mycket erfarenhet som befinner sig i olika förändringar
sam sebe golova (sitt eget huvud) oberoende person
skol'ka golov, stol'ko i umov (lika många huvuden som förstånd) det finns lika många åsikter som människor, alla tänker på sitt sätt/ olika

SV: **ha huvudet på skaft** - vara intelligent, vaken och mycket klipsk
vara huvudet högre - vara klart överlägsen
ha ett gott huvud - ha bra förstånd, god fattningsförmåga, vara begåvad
bevara/ hålla huvudet kallt - bevara sitt lugn och omdömesförmåga i ett svårt läge
slå/ träffa huvudet på spiken - säga eller tro det som verkar alldeles rätt och mycket träffande, träffa precis rätt
vara/ känna sig klar i huvudet - kunna tänka klart
göra något efter sitt eget huvud - göra något så som man själv vill ha det
ha sitt huvud för sig - ha ett eget sätt att tänka, ha sin egen mening, vara originell
stå på huvudet i något - stå böjd över och vara intensivt upptagen av och sysselsatt av

NEGATIV

RY: **bez golovy** (utan huvud) dumdristig, oaktsam, oförståndig person
kurinaja golova (hönshuvud) trögtänkt, dum person
pustaja golova (tomt huvud) dum, tankspridd person, idiot
golova elovaja (granhuvud) dum, vettlös person
golova dva ucha (ett huvud två öron) dum, trögtänkt, ouppmärksam person
golova solomoj (mjakinoj, truchoj, opilkami) nabita (huvudet är fyllt med halm/ agnar/ smulor/ sågspån) vara virrig, trögtänkt
dyrjavaja golova (hålligt huvud) ha dåligt minne, vara glömsk eller frånvarande
dubovaja golova (ekhuvud) dum, tråkig, slö person, idiot
golova sadovaja (trädgårdshuvud) trögtänkt, lättlurad, godtrogen, virrig person
mjakinnaja golova (agnarhuvud) dåre, dumbom, idiot
dup'ja golova (dumhuvud) dum, enfaldig person
chodit' na golove (gå på huvudet) busa, bråka, hitta på rackartyg, ha fula trix för sig
na golovu upal (på huvudet föll) bli/ vara tokig, galen
zabuběnnaja golova (utsvävande huvud) bekymmerlös, dumdristig utsvävande, hopplös person
vetrenaja golova (blåsig huvud) lättsinnig, opålitlig, oberäknelig person
bedovaja golova (dumdristigt huvud) en hänsynslös, desperat person
šal'naja golova (uppsluppet huvud) vårdslös, galen person
očertja golovu (konturhuvud/ huvudlöst) göra något överilat, förhastat utan att tänka på konsekvenserna, snabbt kasta sig in i något utan att tänka
slojja golovu (avbrutet huvud) springa iväg mycket snabbt, överilat rusa iväg
iskat' na cvoju golovu neprijatnostej/ priključenij (leta i sitt huvud efter tråkigheter/ äventyr) agera extremt slarvigt utan att tänka på konsekvenser
s umnoj golovy (från ett klokt huvud) av dumhet, inte tänka på konsekvenserna
golova kružitsa (huvudet virvlar) bli överväldigad av framgång ansvar/ problem att man förlorar förmågan att bedöma saker, tänka klart
golova vskružilas' (huvudet har förvridits) tänka för mycket på sig själv, vara självgod och inte se på sina handlingar på ett realistiskt/ kritiskt sätt
svernut' sebe golovu (vrida huvudet på sig ur led) misslyckas
sovat' golovu v petlju (stoppa in huvudet i snaran) riskera livet, karriären
riskovat' golovoj (riskera huvudet) vara i livsfara

SV: **vara sjuk i huvudet** - inte anses förstå något
ha huvudet under armen - inte tänka sig för
det går över någons huvud/ det går över huvudet på någon - inte kunna förstå något
vara dum i huvudet - ha dålig fattningsförmåga
vara huvudet lägre vara klart underlägsen
ha griller i huvudet - ha underliga tankar och idéer
tappa huvudet - tillfälligt förlora förståndet
ställa något på huvudet - vända upp och ner på ngt mest i avseende ngt abstrakt ex. förhållanden, resonemang
något har varken huvud eller fötter - sägs när något är helt huvudlöst och utan rim eller reson
stiga någon åt huvudet - få alltför stora tankar om sig själv, bli övermodig av något exempelvis framgång
stå på huvudet - falla handlöst, med huvudet före
något har varken huvud eller fötter - sägs när något är helt huvudlöst och utan rim eller reson
(likt/ liksom strutsen) stoppa/ sticka huvudet i busken/ sanden - låtsas som att det inte finns några svårigheter,

inte vilja ta itu med problem, vägra se sanningen som den är

köra huvudet i väggen - misslyckas med något man håller på med, alltför envist hålla fast vid en ståndpunkt och inte komma någonstans

växa någon över huvudet - bli för stor/ stort eller svår/ svårt för någon att klaras av, bli övermäktigt

ta sig vatten över huvud - ta på sig ngt man inte klarar, lova mer än man kan hålla

(fly) hals över huvud - plötsligt, i all hast, med stor brådska

göra något med huvudet före - göra något genast, med stor brådska

riskera huvudet - riskera livet

TANKAR

- RY:** **vertitsja/ krutitsja v golove** (det snurrar/ går runt i huvudet) inte alls komma ihåg vid en viss tidpunkt även om det känns som man just ska komma på det, även om det är känt och bekant, ständigt återkomma i tankarna
- vyletat' iz golovy** (flyga ur huvudet) plötsligt och helt glömma bort
- prichodit' v golovu** (komma till huvudet) uppkomma i medvetandet
- vchodit' v golovu** (gå in till huvudet) tänka, föreställa sig
- vzbredat'/ udarjat' v golovu** (komma/ slå in till huvudet) plötsligt inträffa, komma till någon plötsligt ofta om en konstig, absurd tanke, idé
- vbivat' cebe v golovu** (slå/ banka sig till huvudet) envis håller fast vid någon åsikt, övertyga sig själv om ngt
- uložit' v golove** (lägga till huvudet) förstå, begripa, inse, föreställa sig något
- ne vychodit iz golovy** (inte gå ut ur huvudet) en person eller sak kommer ideligen upp i tankarna, finns permanent i minnet
- deržat' v golove** (hålla i huvudet) ständigt tänka på någon/ något
- perebirat' v golove** (gå igenom huvudet) tänka på eller komma ihåg något i tur och ordning
- lezt' v golovu** (klättra i huvudet) en speciell tanke, idé uppkommer ständigt i någons medvetande ofta mot en persons vilja, tanken på någon påverkar koncentrationen, upptar ens sinne
- vtemjašitsja v golovu** (ungefär: sätta sig i huvudet) bli till tvångsmässiga idéer, besatthet
- okunat'sja/ pogružat'sja/ ychodit' s golovoj** (doppa sig/ dyka/ försvinna med huvudet) helt ägna sig åt något
- golova lopaetsja** (huvudet spricker/ går sönder) tänka hårt då man löser eller försöker sätta sig in i något svårt
- lomat' sebe golovu** (bryta/ knäcka huvudet) tänka ihärdigt då man försöker förstå eller lösa något komplext eller svårt problem
- golova puchnet** (huvudet sväller) tillstånd av extrem mental ansträngning, förlora förmågan att tänka klart pga alltför stora bekymmer, erfarenheter, arbete
- nabivat'/ zabivat' golovu** (fylla huvudet) överbelasta sina tankar med mycket, ofta oviktig och onödig information, kunskap
- golova zabita/ nabita** (fyllt huvud) ha mycket tankar om ngn/ ngt, vara överbelamrad med onödiga tankar, idéer och kunskap
- vybivat'/ vybrosit' iz golovy** (slå/ kasta ur huvudet) bli av med tvångstankar; avsiktligt upphöra tänka på
- SV:** **känna sig tom i huvudet** - inte kunna tänka ut det som krävs
- stå still i huvudet** - när man inte kan tänka alls
- få/ ha något i sitt huvud/ i huvudet** - ofta om någon som upplevs aningen inskränkt eller enkelspårig
- inte få något/ något ur sitt huvud** - inte kunna släppa något eller någon ur tankarna
- få något i huvudet** - tänka på något, få en tanke
- anstränga/ bry sitt huvud med något** - fundera mycket på något
- något maler i huvudet** - älta något, inte komma fram till något svar och att tankarna tar mycket energi
- ha huvudet fullt av något** - vara uppfylld av något

D. OMVÄRLDSFAKTORER

- RY:** **ne imet', gde golovu priklonit'** (inte ha, där man lägger huvudet) inte hitta skydd någonstans
- prikljonit' golovu** (böja ner huvudet) hitta en tillflyktsort där man kan bo
- viset' nad golovoj** (hänga över huvudet) vara nära förestående, väntad inom en snar framtid, behov av brådskande genomförande
- svalit'sja na golovu** (falla/ rasa ner på huvudet) plötsligt hända, inträffa, drabba någon, besöka någon oväntat
- golova v golovu** (huvud till huvud) två personer eller grupper tävlar i ngt i jämbördig/ lika takt
- s golovy do nog** (från huvud till fot) över hela kroppen, i allt, i varje hänseende, på alla sätt - om tankar, handlingar och så vidare
- v pervuju golovu** (i första huvud) först och främst
- s golovy** (från huvudet) ta emot från varje person
- SV:** **ha/ få/ skaffa sig tak över huvudet** - få eller ha någonstans att bo
- över huvud taget** - i stort sett, på det hela taget